

Sygn. akt II CSKP 403/22

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 maja 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Karol Weitz (przewodniczący)

SSN Agnieszka Piotrowska

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa M. S. i G. S.
przeciwko [...] Bank Spółce Akcyjnej w W.
o zapłatę,
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 20 maja 2022 r.,
na skutek skargi kasacyjnej strony pozwanej
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 16 grudnia 2019 r., sygn. akt I ACa [...],

- 1. oddala skargę kasacyjną,**
- 2. zasądza od strony pozwanej na rzecz powodów kwotę 2700
(dwa tysiące siedemset) złotych tytułem zwrotu kosztów
postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 27 kwietnia 2018 r. Sąd Okręgowy w Ł. zasądził solidarnie na rzecz M. S. i G. S. od pozwanego [...] Banku S.A. w W. kwotę 75 412 złotych i oddalił powództwo w pozostałej części.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że w dniu 20 stycznia 2006 r. powodowie zawarli z pozwanym [...] Bank Spółka Akcyjna z siedzibą w W. (obecnie [...] Bank) umowę o kredyt hipoteczny dla osób fizycznych „[...]”. Zgodnie z treścią § 7 umowy zawartej między stronami bank udzielił kredytobiorcy kredytu hipotecznego w kwocie 417 200 złotych waloryzowanego kursem kupna waluty CHF wg. tabeli kursowej [...] Bank spółka akcyjna. Kwota wyrażona w CHF była określona na podstawie kursu kupna waluty w CHF z tabeli kursowej [...] Banku S.A. z dnia i godziny uruchomienia kredytu. Kredyt oprocentowany był według zmiennej stopy procentowej. W § 11 ust. 2 umowy wskazano, że zmiana wysokości oprocentowania kredytu może nastąpić w przypadku zmiany stopy referencyjnej określonej dla danej waluty oraz zmiany parametrów finansowych rynku pieniężnego i kapitałowego w kraju (lub krajów zrzeszonych w Unii Europejskiej), którego waluta jest podstawą waloryzacji. Zmiana wysokości oprocentowania kredytu dokonana zgodnie z w/w postanowieniami nie stanowiła zmiany umowy (§ 11 ust. 6).

Zgodnie z treścią § 12 ust. 4 umowy, raty kapitałowo odsetkowe miały być spłacane po uprzednim ich przeliczeniu według kursu sprzedaży z tabeli kursowej [...] Banku S.A., obowiązującego na dzień spłaty, z godziny 14.50. Integralną część umowy stanowił „Regulamin udzielania kredytów i pożyczek hipotecznych dla osób fizycznych w ramach „[...]” - z którym kredytobiorcy się zapoznali i uznali za wiążący (§ 27 umowy).

Sąd Okręgowy wskazał, że umowa jest typowa dla wówczas zawieranych przez bank umów kredytów waloryzowanych. Nie była z powodami indywidualnie negocjowana. Powodowie zdecydowali się na kredyt waloryzowany, niż oprocentowany niż złotowy. Powód ma wykształcenie ekonomiczne, pracuje w firmie wdrażającej informatyczne systemy bankowe. Powód i jego żona zapoznawali się z treścią umowy, mieli świadomość ryzyka kursowego franka, ale

nie zakładali dodatkowo istotności ryzyka związanego ze zmianą oprocentowania inną niż wynikająca z wahań stopy LIBOR 3M.

W okresie objętym postępowaniem (od dnia 30 stycznia 2006 r. do dnia 5 listopada 2015 r.) powodowie uiszczali raty kredytu zgodnie z harmonogramem. Dnia 20 lutego 2015 r. powodowie wezwali pozwanego do zwrotu nienależnie pobranych przez niego świadczeń z tytułu umowy kredytowej.

Sąd pierwszej instancji uznał za abuzywne postanowienie z § 11 pkt 2 umowy, dotyczące zmiany stopy oprocentowania kapitału, odwołujące się do niedookreślonych ekonomicznie parametrów o charakterze ogólnym pozwalające kredytodawcy na dowolne i arbitralne decydowanie, kiedy zmienić stopę procentową i jak ukształtować jej wysokość. W umowie pozostaje natomiast nieabuzywna klauzula o zmiennym oprocentowaniu, które na dzień zawarcia umowy wynosiło 2,45%. W efekcie umowa opiewa na oprocentowanie zmienne, ale z racji niezwiązania konsumenta klauzulą dotyczącą jego zmiany, nie może się ono w toku wykonywania kontraktu zmieniać.

Sąd Okręgowy wskazał także na wadliwość klauzuli zezwalającej bankowi na kształtowanie wysokości zadłużenia (uruchomionego kredytu) i poszczególnych rat wedle arbitralnie kształtowanego kursu kupna lub sprzedaży waluty. Arbitralność oznacza niepewność po stronie kontrahentów i niemożność weryfikacji, dlatego Sąd orzekający w niniejszej sprawie uznał, że jest to klauzula abuzywna.

Wysokość nadpłaty ustalona na podstawie opinii biegłego - po wyrugowaniu klauzul abuzywnych i przyjęciu, że oprocentowanie nie mogło w związku z tym się zmienić, a spread wynosił tyle, ile było stronom wiadome w chwili zawierania umowy - przekraczała dochodzoną kwotę. Dlatego Sąd Okręgowy na podstawie art. 405 k.c. a także art. 3 k.p.c. w związku z art. 6 k.c. i w związku z art. 232 k.p.c. oraz art. 233 § w związku z art. 385¹ § 1 i 2 k.c. uwzględnił powództwo w granicach żądania oddalając je jedynie częściowo w zakresie odsetek ustawowych za opóźnienie.

Apelację od wyroku złożył pozwany [...] Bank, zarzucając naruszenie prawa procesowego: art. 233 § 1, 328 § 2 k.p.c. Pozwany zarzucił również naruszenie prawa materialnego: m.in. art. 385¹ § 1 i art. 385² k.c. a także art. 385¹ § 2 k.c., w związku z art. 65 k.c. i art. 76 ustawy Prawo bankowe, w zw. z art. 385¹ § 1 k.c.,

Wyrokiem z dnia 16 grudnia 2019 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację pozwanego uznając, że nie doszło do naruszenia przepisów postępowania a podstawą wyrokowanie w pierwszej instancji były prawidłowe ustalenia faktyczne.

Sąd Apelacyjny podkreślił, że podczas rozprawy apelacyjnej powodowie odwołali się do swoich wcześniejszych twierdzeń o nieważności umowy i jednocześnie złożyli oświadczenie, że godzą się na stwierdzenie przez Sąd nieważności umowy, są świadomi konsekwencji nieważności umowy. Wskazali też, że wpłacili na rzecz pozwanego łącznie 447.552 złotych tytułem spłaty kredytu udzielonego w kwocie 417.200 złotych. Według powodów świadczenie spełnione na rzecz kredytodawcy wobec nieważności umowy kredytowej w całości jest świadczeniem nienależnym, a zatem nienależna jest także część tego świadczenia dochodzona w niniejszym procesie.

Sąd drugiej instancji uznał, że apelacja banku podlegała oddaleniu niezależnie od tego, czy za podstawę faktyczną żądania zostałyby przyjęte twierdzenia powodów o nieważności umowy i dochodzenia z tej przyczyny zasądzenia kwoty 75 412 zł, jako części świadczenia spełnionego w ramach realizowania nieważnej umowy, czy też za podstawę faktyczną żądania zostałyby przyjęta, zarzucana przez powodów w piśmie z dnia 15 listopada 2017 r., abuzywność klauzul dotyczących mechanizmu waloryzacji i oprocentowania, a kwota 75 412 zł, jest dochodzona przez powodów jako nadpłata ich świadczenia na rzecz banku w okresie od zawarcia umowy do dnia 5 listopada 2015 r. Wskazał, że wynika to ze stanu niejednoznaczności i niejasności elementów branych pod uwagę przy dokonywaniu zmiany oprocentowania oraz ustalaniu jego nowej wysokości, jak również przy określaniu wysokości kolejnych rat według kursów CHF z tabel pozwanego banku, a tym samym wysokości zadłużenia, przy jednoczesnej oczywistości ukształtowania praw i obowiązków stron umowy w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, poprzez stworzenie dla banku dominującej pozycji, skutkującej rażącym naruszeniem interesów konsumentów.

Od wyroku Sądu drugiej instancji skargę kasacyjną wniosła strona pozwana, zarzucając naruszenie art. 379 pkt 5 k.p.c. w zw. z art. 321 § 1 k.p.c. w zw. z art. 391 k.p.c. w zw. z art. 187 § 1 pkt 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 384 k.p.c. poprzez orzeczenie ponad żądanie pozwu, skutkujące pozbawieniem pozwanego możliwości

obrony swoich praw i tym samym nieważnością postępowania, polegające na przyjęciu, że istotą sporu było żądanie powodów zwrotu „części świadczenia spełnionego w ramach realizowania nieważnej umowy” i zasądzenie żądanej kwoty na tej podstawie faktycznej, w sytuacji, gdy powodowie w pozwie domagali się wprost „nadpłaty z tytułu indeksacji kredytu” za konkretnie wskazany okres sporu tj. od dnia 30 stycznia 2006 r. do dnia 5 listopada 2015 r., obliczonej jako różnica pomiędzy zapłaconymi ratami, a ratami „należnymi” przy hipotetycznym przyjęciu, iż do kredytu powodów nie powinny mieć zastosowania jakiekolwiek przeliczenia kursowe oraz oprocentowanie kredytu winno być stałe, a w toku procesu nie doszło do przedmiotowej zmiany powództwa polegającej na wskazaniu nowej podstawy faktycznej roszczenia, co w konsekwencji doprowadziło do nieważności postępowania, o jakiej mowa w art. 379 pkt 5) na skutek pozbawienia pozwanego możliwości obrony swoich praw; polegające na uwzględnieniu żądania zasądzenia kwoty 75.412 zł dotyczącej niesprecyzowanego przez powodów okresu sporu w zakresie żądania zwrotu „części świadczenia spełnionego w ramach realizowania nieważnej umowy” przy przyjętej przez Sąd Apelacyjny podstawie faktycznej żądania w postaci nieważności umowy, co skutkuje tym, iż nie jest wiadome, za jaki okres spłaty kredytu zostało uwzględnione powództwo - tj. czy za cały okres sporu od dnia 30 stycznia 2006 r. do dnia 5 listopada 2015 r. proporcjonalnie w stosunku do wysokości każdej płatnej raty, czy za konkretny okres, aczkolwiek niesprecyzowany w pozwie i tym samym w uzasadnieniu wyroku, co w konsekwencji skutkuje wadliwością wyroku w zakresie jego mocy wiążącej i obiektywną niemożnością przydania wyrokowi przymiotu *res iudicata*;

Ponadto pozwany [...] Bank zarzucił naruszenie art. 278 k.p.c. w zw. z art. 233 § 1 k.p.c. poprzez przekroczenie granic swobodnej oceny dowodów polegające na poczynieniu istotnych dla sprawy ustaleń, odnoszących się do czerpania przez bank dodatkowych, nieokreślonych i nie wynikających z umowy korzyści, tj. stosowania tzw. spreadu walutowego związanych z wprowadzeniem do umowy regulacji § 7 ust. 1 i § 12 ust. 4; korzyści banku wynikających z przyjmowania we własnych tabelach kursu waluty zawierającego w sobie wartość jej nabycia na rynku międzybankowym oraz marży banku, jaka nie została w żaden sposób oznaczona, a stanowiła zysk banku, który według szacunków powodów w okresie

objętym pozwem wynosił kilkadziesiąt tysięcy złotych; stosowania przez bank marży bez określenia dopuszczalnych granic w zakresie kupna i sprzedaży waluty, co powodowało, że korzyści stanowiące źródło przychodów banku nie sprowadzały się do prostej różnicy między stosowanymi kursami kupna i sprzedaży franka szwajcarskiego; innych jeszcze skutków wprowadzenia do umowy klauzuli indeksacyjnej zawartej w § 12 ust. 4, pociągających za sobą bardzo niekorzystne następstwa dla kredytobiorców, wyłącznie na podstawie własnego przekonania, mimo że do poczynienia wyżej wymienionych ustaleń potrzebne były wiadomości specjalne, a Sąd Apelacyjny takiej wiedzy specjalistycznej w powyższym zakresie nie posiadał.

Strona pozwana zarzuciła także naruszenie przepisów prawa materialnego, art. 385¹ k.c. w związku z art. 7 ust.1 Dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz. Urz. UE z 1993 L 95, s. 29, ze zm., zmieniona dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z 25 października 2011 r., dalej - dyrektywa 93/13)) przez pominięcie przy wykładni tego przepisu zasad: proporcjonalności i pewności prawa wynikających z dyrektywy 93/13, a wskazanych w jej art. 7 ust. 1; art. 385¹ § 1 k.c. i art. 385² k.c. poprzez wadliwą ich wykładnię polegającą na nieprawidłowej interpretacji pojęcia rażącego naruszenia interesu konsumenta poprzez brak rozważenia czy w tej konkretnej sprawie doszło do rażącego interesu powodów jako kredytobiorców, w tym interesu ekonomicznego, z uwagi na to, że Sąd drugiej instancji w zasadzie ograniczył się do oceny hipotetycznego naruszenia interesów konsumenta, oceniając treść klauzuli zawartej w § 7 ust. 1, § 12 ust. 4 umowy kredytu bez uwzględniania okoliczności zaistniałych przy zawieraniu umowy kredytu, a jeśli chodzi o interes ekonomiczny powodów z pominięciem jakichkolwiek okoliczności dotyczących zawarcia umowy, w tym ujmowanej obiektywnie, a posiadanej przez powodów wiedzy co do produktu zaoferowanego im przez pozwanego bank (wzorzec przeciętnego konsumenta), wysokości kursów stosowanych przez pozwany bank i sposobu ich ustalania, nieodbiegania tych kursów od kursów rynkowych i kursów Narodowego Banku Polskiego, a więc bez rozważenia czy ukształtowanie praw i obowiązków konsumenta w spornych klauzulach spowodowało po stronie powodów powstanie szkody oraz

z pominięciem interesu pozwanego banku, którego Sąd nie wziął pod uwagę w najmniejszym stopniu; art. 385¹ § 1 k.c. poprzez jego błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż o ziszczeniu się przesłanki rażącego naruszenia interesów konsumenta świadczy sama tylko okoliczność jakiegokolwiek nierównomiernego rozłożenia praw i obowiązków pomiędzy stronami umowy, tj. w okolicznościach sprawy wykonywania przez bank uprawnienia do stosowania własnych kursów walut ogłaszanych w tabeli kursowej oraz wpływania na wartość zobowiązania kredytobiorców, podczas gdy istnieje konieczność ustalenia, czy owa nierównowaga ma prawnie relewantne znaczenie dla konsumenta oraz konieczność odwołania się w tym zakresie do kontekstu społeczno - gospodarczego w chwili zawarcia umowy kredytu; art. 385¹ k.c. w związku z art. 3 ust. 1 oraz art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13 oraz art. 385² k.c. w związku z art. 6 k.c., poprzez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż w ramach kontroli indywidualnej postanowienia umownego pod kątem jego abuzywności nie jest konieczne dowodzenie przez powoda przesłanki rażącego naruszenia interesu konsumenta czyli kwalifikowanej postaci naruszenia oraz nie jest konieczne badanie przez Sąd sytuacji konsumenta ukształtowanej w oparciu o obowiązujące przepisy prawa krajowego z pominięciem spornej klauzuli § 11 ust. 2 umowy kredytu w porównaniu do sytuacji, w której znajduje się on przy obowiązywaniu tej klauzuli w umowie; art. 385¹ § 2 k.c. w związku z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 65 § 2 k.c. w zw. z art. 359 § 2 k.c. i zw. z art. 358 § 2 k.c. poprzez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż uznanie za niedozwolone postanowień umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty CHF odsyłających do tabeli kursowej banku oraz dotyczących zmiany oprocentowania skutkuje *a limine* niewykonalnością umowy kredytu, powodując tym samym jej nieważność, bez konieczności uprzedniego zbadania, czy umowa kredytu po wyłączeniu stosowania nieuczciwych postanowień umownych może nadal obowiązywać w świetle krajowego porządku prawnego, podczas gdy prawidłowa wykładnia powołanego przepisu prowadzi do wniosku, iż zasadą winno być związanie stron umową w pozostałym zakresie, a sąd rozstrzygający sprawę winien ustalić, czy jest to możliwe na gruncie krajowego porządku prawnego, zaś na gruncie krajowego

porządku prawnego możliwe jest dalsze wykonywanie umowy w oparciu o art. 65 § 2 k.c. w zw. z art. 359 § 2 k.c. i zw. z art. 358 § 2 k.c.

Ponadto skarżący zarzucił naruszenie art. 385¹ § 2 k.c. w zw. z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 z 5.04.1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich oraz w zw. z art. 65 k.c. w zw. z art. 359 § 2 k.c. poprzez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, że w wyniku stwierdzenia abuzywności postanowienia § 11 ust. 2 umowy kredytu powodów, dotyczącego zmiany oprocentowania, można uznać, że obowiązuje w całym okresie kredytowania stała wysokość oprocentowania z dnia zawarcia umowy z pominięciem treści § 11 ust. 1 umowy kredytu, który nadal obowiązuje strony oraz z pominięciem regulacji art. 359 § 2 k.c.; art. 385¹ k.c. w zw. z art. art. 6 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 95 k.c. oraz w zw. 91 k.p.c. poprzez jego błędną wykładnię, polegającą na przyjęciu przez Sąd skutku w postaci unieważnienia umowy kredytu na tej podstawie, że powodowie złożyli przed Sądem drugiej instancji oświadczenie o świadomości konsekwencji stwierdzenia nieważności umowy i w przedmiocie tego, że unieważnienie spornej umowy nie będzie dla nich niekorzystne, w sytuacji, gdy powodowie ponad wszelką wątpliwość oświadczenia takiego nie złożyli na rozprawie apelacyjnej w dniu 4 grudnia 2019 r., a Sąd nie był uprawniony do wyprowadzenia wniosku o złożeniu takiego oświadczenia wnioskując wyłącznie z treści stanowiska procesowego i argumentacji strony powodowej, prezentowanego przez pełnomocnika procesowego, zwłaszcza, że oświadczenie strony o świadomości konsekwencji stwierdzenia nieważności umowy i w przedmiocie tego, że unieważnienie spornej umowy nie będzie dla powodów niekorzystne, nie może być złożone przez pełnomocnika, bowiem nie mają do niego zastosowania przepisy o pełnomocnictwie; art. 410 § 1 k.c., art. 410 § 2 k.c. oraz art. 405 k.c., w związku z art. 385¹ k.c. poprzez ich wadliwą wykładnię, a w szczególności bezzasadne przyjęcie, iż niezależnie od wartości dokonanych przesunięć majątkowych między stronami, po stronie powodów wystąpiło zubożenie na kwotę 75 412,00 złotych oraz że wszystkie kwoty świadczone przez powodów na rzecz pozwanego w okolicznościach sprawy stanowiły świadczenia nienależne, na skutek zaniechania oceny wystąpienia przesłanek roszczenia o zwrot spełnionych

świadczeń i braku rozważenia, które z roszczeń kondykcyjnych przewidzianych w art. 410 § 2 k.c. służyć mogło powodom.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Analiza stanowiska prezentowanego przez powodów poczynając od wniesienia pozwu aż do zamknięcia rozprawy w drugiej instancji usprawiedliwia negatywną ocenę sformułowanego w skardze kasacyjnej zarzutu, iż uwzględnienie roszczenia o zapłatę kwoty 75.412 złotych jako części nienależnego świadczenia spełnionego w ramach realizacji nieważnej umowy kredytowej stanowi orzeczenie ponad żądanie.

Art. 321 § 1 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. może być naruszony przez sąd odwoławczy wówczas, gdy sąd ten wyrokuje co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem w postępowaniu pierwszoinstancyjnym lub co do roszczenia nie opartego na podstawie faktycznej wskazanej przez powoda do chwili zamknięcia rozprawy przed sądem pierwszej instancji. Sąd nie może więc ani przyznać, ani odmówić stronie więcej lub czegoś innego niż żądała (por.m.in. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 maja 2010 r., III PK 74/09, nie publ. i z dnia 28 lipca 2017 r., II CSK 685/16, nie publ.).

Tymczasem powodowie już w pozwie podnieśli, iż Sąd powinien rozważyć ważność umowy ze względu na zawarte w niej niedozwolone klauzule (k. 13 akt). Wskazywali też art. 410 k.c. jako alternatywną podstawę żądania w przypadku nieważności klauzuli zawartej w § 11 ust. 2 umowy (k.-16 akt). Podnosili, że umowa jest nieważna (k.- 406 akt). Podczas rozprawy apelacyjnej powodowie odwołali się do wcześniejszych twierdzeń o nieważności umowy. Dowodzili też, że w ich przypadku przesłankowe stwierdzenie nieważności umowy kredytu nie stoi w sprzeczności z ich interesem. Przeciwnie jest dla nich korzystne albowiem uiścili już na rzecz banku kwotę 447.500 złotych a dochodzona w tym procesie kwota 75.412 złotych stanowi część należnej im sumy. Ta ostatnia okoliczność sprawia, że bezpodstawnie zarzuca się w skardze kasacyjnej brak określenia za jaki okres spłaty kredytu zostało uwzględnione powództwo. Bezzasadność zarzutu orzeczenia ponad żądanie pozwu oznacza, że nie doszło także do zarzucanej nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony pozwanej możliwości obrony.

Nie zasługuje na uwzględnienie ostatni z postawionych zarzutów dotyczący naruszenia przepisów postępowania oparty na treści art. 278 w związku z art. 233 § 1 k.p.c. Zarzut ten koncentruje się wokół ogólnej oceny postanowień § 7 i 12 umowy sprowadzającej się do stwierdzenia czerpania przez kredytodawcę z dodatkowych korzyści związanych z wprowadzeniem wskazanych regulacji. Sąd Apelacyjny był uprawniony do takiej oceny i nie wymagała ona wiedzy specjalnej.

Zdaniem Sądu Najwyższego nie doszło także do zarzucanego naruszenia prawa materialnego.

Odnosnie do zarzutu naruszenia art. 385¹ § 1 k.c. w kontekście postanowienia § 7 ust. 1 i § 12 ust. 4 umowy kredytowej należy zwrócić uwagę, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego wielokrotnie stwierdzono, że mechanizm ustalania kursów waluty na podstawie tabel kursowych banku jest w sposób oczywisty sprzeczny z dobrymi obyczajami, narusza rażąco interesy konsumenta i równowagę stron, a klauzula która nie zawiera jednoznacznej treści, a przez to pozwala na pełną swobodę decyzyjną banku jest klauzulą niedozwoloną w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c., oraz, że niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną (zob. wyroki z dnia 27 listopada 2019 r., II CSK 483/18, nie publ.; uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego o mocy zasady prawnej z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2012, nr 9, poz. 56, uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 62/07, OSNC 2008, nr 7-8, poz. 87; uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019, nr 1, poz. 2 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2014 r., III CSK 204/13, "Monitor Prawa Bankowego" 2015, nr 1, s. 22, z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7 -8, poz. 79, z dnia 24 października 2018 r., II CSK 632/17, nie publ., z dnia 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, nie publ., z dnia 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17, nie publ., z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115); z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/19).

Nie budzi też wątpliwości, że abuzywne są nietransparentne postanowienia umowy, które uprawniają bank do jednostronnego ustalenia kursów walut, pozostawiają mu pole do arbitralnego działania i w ten sposób obarczają kredytobiorcę nieprzewidywalnym ryzykiem oraz naruszają równorzędność stron (zob. wyroki z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134, z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, nie publ., z 19 września 2018 r., I CNP 39/17, nie publ., z 24 października 2018 r., II CSK 632/17, nie publ., z 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17, nie publ., z 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, nie publ., z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115, z 9 maja 2019 r., I CSK 242/18, nie publ., z 29 października 2019 r., IV CSK 309/18, nie publ., z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, nie publ.). Dlatego oczywiste jest, że takie uprawnienie kredytodawcy ma dla kredytobiorcy istotne znaczenie, rażąco narusza jego interesy.

W niniejszej sprawie Sąd Apelacyjny uznał za abuzywne klauzule przeliczeniowe zamieszczone w ocenianej umowie kredytu, upoważniające pozwanego do jednostronnego określania wysokości jego rat z uwagi na uprawnienie do ich obliczania na podstawie ustalanego przez niego kursu CHF należących do postanowień określających główne świadczenia stron. W dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. m. in. wyrok z 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16 OSNC 2018, nr 7-8, poz. 79) prezentowany był odmienny pogląd. W wyroku z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18 (nie publ.) Sąd Najwyższy wskazał jednak, że prezentowane dotychczas stanowisko wymaga zweryfikowania, gdyż za postanowienia umowne mieszczące się w pojęciu „głównego przedmiotu umowy” w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy uważać te, które określają podstawowe świadczenia w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę (por. wyroki TSUE z 30 kwietnia 2014 r., C-26/13, pkt 49-50, z 26 lutego 2015 r., C-143/13, pkt 54, z 23 kwietnia 2015 r., C-96/14, pkt 33, z 20 września 2017 r., C-186/16, pkt 35). Takie cechy przypisywane są nie tylko postanowieniom, które wiążą się z obciążeniem kredytobiorcy - konsumenta ryzykiem zmiany kursu waluty i związanym z tym ryzykiem zwiększeniem kosztu kredytu (klauzule ryzyka walutowego) (por. wyroki TSUE z 20 września 2017 r., C-186/16, pkt 37, z 20 września 2018 r., C-51/17,

pkt 68, z 14 marca 2019 r., C-117/18, pkt 48, z 3 października 2019 r., C-260/18, pkt 44), lecz i te, które kształtują mechanizm indeksacji (por. wyroki Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115 i z 9 maja 2019 r., I CSK 242/18, nie publ.); odnosi się to tak do umowy kredytu indeksowanego jak i denominowanego. W konsekwencji w ten sposób należy też ocenić postanowienie (część postanowienia) stanowiące część mechanizmu indeksacyjnego, określające sposób oznaczenia kursu miarodajnego dla przeliczenia walutowego. Brak jednoznaczności klauzul waloryzacyjnych zastosowanych przez pozwanego w umowie kredytowej, nie poddających się obiektywnej weryfikacji, wypełnia przesłankę abuzywności postanowień określających główne świadczenia stron.

W myśl bowiem dominującego stanowiska - pozostającego w zgodzie z prawem unijnym - brak związania konsumenta niedozwolonym postanowieniem oznacza, że nie wywołuje ono skutków prawnych od samego początku i z mocy samego prawa, co sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 62/07, OSNC 2008, nr 7-8, poz. 87 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 30 maja 2014 r., III CSK 204/13, "Monitor Prawa Bankowego" 2015, nr 1, s. 22, z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, oraz z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018, nr 7 -8, poz. 79), chyba że konsument następnie udzieli "świadomej, wyraźnej i wolnej zgody" na to postanowienie i w ten sposób jednostronnie przywróci mu skuteczność (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16 i przywołane tam orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej). W konsekwencji, orzeczenie sądu stwierdzające abuzywność postanowienia i brak związania konsumenta może mieć - jak zgodnie się przyjmuje - charakter wyłącznie deklaratoryjny. Zastosowanie takiej sankcji zakłada, że już od chwili zawarcia umowy jest jasne, czy określone postanowienie jest dozwolone i ocena ta nie jest zmienna w czasie.

Nowelizacja prawa bankowego, wbrew zarzutom skarżącego, nie zawiera takich przepisów o charakterze dyspozytywnym, które - w świetle orzecznictwa TSUE - mogą zastąpić nieuczciwe klauzule umowne zawarte w umowie stanowiącej przedmiot niniejszej sprawy. Przywołane przepisy nie stwarzają

jednoznacznych podstaw do przyjęcia, że przedmiotem ich regulacji były klauzule abuzywne oraz umowy z ich powodu nieważne, a celem - sanowanie tych wadliwości (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115), o wadliwościach tych bowiem w ogóle nie wspominają ani nie regulują związanych z nimi rozliczeń. Umożliwienie spłaty bezpośrednio w walucie obcej ma sens także w przypadku mechanizmu indeksacji skonstruowanego prawidłowo (element konkurencji między sprzedawcami waluty), a z drugiej strony nie rozwiązuje problemu dotyczącego określenia kursu, po którym przeliczona została kwota kredytu oddawana do dyspozycji kredytobiorcy.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 13 maja 2022 r., (II CSKP 405/22, nie publ.) nowelizacja ta nie zawiera przepisów, które mogą zastępować klauzule abuzywne w umowach o kredyt indeksowany ani denominowany do waluty obcej, ani przepisów, które stanowiłyby podstawę przekształcenia istniejących stosunków prawnych, nie stwarza również podstawy do formułowania przez kredytobiorców roszczeń przeciwko bankom o złożenie oświadczenia woli w zakresie zmiany postanowień umowy od chwili jej zawarcia. Stwarza jedynie podstawy do zmiany postanowień umowy co do sposobu waloryzacji niespłaconych rat na przyszłość. Oceny niedozwolonego postanowienia umownego zawartego w umowie dokonuje się zaś według stanu z chwili jej zawarcia, a nie następczo (zob. uchwała składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/1, OSNC 2019, nr 1, poz. 2). Skoro zatem nie jest możliwe zastąpienie nieuczciwych klauzul umownych kursem NBP (jak w noweli, o której mowa), bowiem przepis tego dotyczący nie był wyrazem woli prawodawcy doprowadzenia do równowagi stron (zob. pkt 61 wyroku TSUE w sprawie Dziubak), to nie można uznać, że jego wprowadzenie usunęło abuzywne postanowienia umowne i tym samym usunęło niepewność co do sytuacji prawnej skarżących, pozbawiając ich roszczenia określonego w art. 198 k.p.c.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej podkreśla konsekwentnie, że przepisy dyrektywy 93/13 z 5 kwietnia 1993 r. sprzeciwiają się uzupełnianiu przez sąd krajowy umowy przez zmianę nieuczciwego warunku na podstawie

przepisu prawa krajowego. Wskazuje też, że nie jest dopuszczalne częściowe utrzymanie nieuczciwego warunku umownego w mocy przez usunięcie elementów przesądzających o jego nieuczciwym charakterze, o ile sprowadzałoby się to do mającej wpływ na istotę tych warunków zmiany treści umowy (zob. też uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. - zasada prawna - III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; uchwała Sądu Najwyższego z 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40; postanowienie Sądu Najwyższego z 6 lipca 2021 r., III CZP 41/20, MoP 2021, Nr 15, s. 775; wyroki TSUE z 3 października 2019 r., C-260/18, i z 29 kwietnia 2021 r., C-19/20).

Z tych wszystkich względów Sąd Apelacyjny, kierując się stanowiskiem kredytobiorców, przez stwierdzenie nieważności umowy jako konsekwencji abuzywności klauzul indeksacyjnych nie naruszył przepisów wskazanych w skardze kasacyjnej.

Kwestia rozliczeń stron w razie nieważności umowy nie jest wprawdzie wprost objęta ramami dyrektywy 93/13, jednak pozostaje ona w funkcjonalnym związku z jej postanowieniami. Dlatego wykładnia postanowień prawa krajowego powinna uwzględniać nie tylko cele właściwych przepisów polskiego kodeksu cywilnego, ale i cele prawa Unii, w tym zwłaszcza dyrektywy 93/13, które koncentrują się na interesie konkretnego konsumenta (art. 6 ust. 1 dyrektywy), a jednocześnie w interesie publicznym uwzględniają wywołanie skutku zniechęcającego wywieranego na przedsiębiorców w celu zaniechania stosowania nieuczciwych warunków umów wobec konsumentów.

Brak unijnych regulacji zasad rozliczenia stron umowy, której nieważność stwierdzono ze względu na zawarte w niej klauzule abuzywne oznacza, że jest to materia prawa krajowego. W polskim systemie prawnym nie ma przepisów służących rozliczeniu nieważnej umowy. W takich przypadkach, znajduje zastosowanie instytucja bezpodstawnego wzbogacenia, której celem jest wyrównanie skutków nieuzasadnionych przepływów finansowych, w tym świadczenia nienależnego.

Sąd Najwyższy w wymienionym wyżej wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r. wskazał, że uznanie świadczenia spełnionego (nadpłaconego) przez kredytobiorcę na podstawie postanowienia abuzywnego za świadczenie

nienależne oznacza, iż co do zasady podlega ono zwrotowi, choćby kredytobiorca był równolegle dłużnikiem banku. Jest to zgodne z prezentowaną w doktrynie teorią dwóch kondycji, jak również z prezentowanym w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowiskiem, że w art. 410 § 1 k.c. ustawodawca przesądził, iż samo spełnienie świadczenia nienależnego jest źródłem roszczenia zwrotnego, przysługującego zubożonemu i nie ma potrzeby ustalania, czy i w jakim zakresie spełnione świadczenie wzbogaciło accipiens ani, czy na skutek tego świadczenia majątek solvensa uległ zmniejszeniu. Samo bowiem spełnienie świadczenia wypełnia przesłankę zubożenia po stronie powoda, a uzyskanie tego świadczenia przez pozwanego - przesłankę jego wzbogacenia.

W bieżącym orzecznictwie Sądu Najwyższego konsekwentnie znajduje zastosowanie teoria dwóch kondycji oparta na tradycyjnym ujęciu instytucji nienależnego świadczenia. W przeciwieństwie do teorii salda zgodnie z którą w przypadku nieważnej umowy wzajemnej przedmiotem roszczenia restytucyjnego nie jest osobno każde ze spełnionych świadczeń, lecz jedynie nadwyżka wartości jednego z nich nad wartością drugiego, w związku z czym poszczególne świadczenia wzajemne stanowią jedynie wartości rachunkowe (nie podlegają zasadzie aktualności wzbogacenia), powstaje tylko jedno roszczenie restytucyjne, a dłużnikiem jest ten, komu ta nadwyżka (dodatnie saldo) przypadła (i nie została następnie utracona). Według teorii dwóch kondycji w przypadku nieważności umowy wzajemnej zobowiązania stron do zwrotu otrzymanych nienależnie świadczeń są co do zasady od siebie niezależne.

We wskazanej uchwale z dnia 16 lutego 2021 r. Sąd Najwyższy przyjął, że stronie, która w wykonaniu umowy kredytu, dotkniętej nieważnością, spłacała kredyt, przysługuje roszczenie o zwrot spłaconych środków pieniężnych jako świadczenia nienależnego (art. 410 § 1 w związku z art. 405 k.c.) niezależnie od tego, czy i w jakim zakresie jest dłużnikiem banku z tytułu zwrotu nienależnie otrzymanej kwoty kredytu. W uzasadnieniu uchwały Sąd Najwyższy wskazał między innymi, że w razie nieważności umowy kredytu dokonywane przez niedoszłego kredytobiorcę płatności, mające stanowić spłatę wykorzystanego kredytu, są świadczeniami nienależnymi, podobnie jak świadczeniem nienależnym jest w takiej sytuacji wypłata środków pieniężnych przez bank. Zgodnie zaś z art.

410 § 1 w związku z art. 405 k.c. świadczenia nienależne podlegają zwrotowi. Proste zastosowanie tej reguły prowadzi do wniosku, że między bankiem a niedoszłym kredytobiorcą powstają wówczas różne zobowiązania restytucyjne: zobowiązanie niedoszonego kredytobiorcy do zwrotu wykorzystanych środków pieniężnych oraz zobowiązanie banku do zwrotu uiszczonych płatności.

W tym samym nurcie orzecznictwa pozostaje uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., której została nadana moc zasady prawnej. Sąd Najwyższy przyjął w niej, że niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 k.c.) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną. Ponadto, jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku z art. 405 k.c.). Kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna.

Przedstawiony i aprobowany w orzecznictwie Sądu Najwyższego sposób rozliczeń odnosi się do nieważnej umowy kredytu udzielonego w walucie polskiej indeksowanego do waluty obcej. Wówczas roszczenie każdej ze stron umowy oparte jest na konstrukcji przepisów o świadczeniu nienależnym i obejmuje zwrot świadczeń spełnionych na podstawie nieważnej umowy. Skoro zgodnie z art. 410 § 2 w zw. z art. 411 k.c. źródłem roszczenia zwrotnego jest świadczenie spełnione, to tym samym jego wysokość stanowi punkt wyjścia dla ustalenia wysokości świadczenia zwrotnego. Dlatego w postępowaniu z powództwa kredytobiorcy o zwrot nienależnie pobranych świadczeń istotne jest, czy dochodzona kwota nie przekracza sumy spełnionych świadczeń w wykonaniu nieważnej umowy kredytu. Dotyczy to także sytuacji, gdy bezpodstawne wzbogacenie ma miejsce po obu stronach, co może się zdarzyć zwłaszcza w przypadku obustronnego wykonania nieważnej umowy. Stosownie do przyjmowanej w orzecznictwie koncepcji dwóch kondycji każde roszczenie o wydanie korzyści należy traktować niezależnie, a ich kompensacja jest możliwa w ramach instytucji potrącenia.

Z tych wszystkich względów uznając, że skarga pozwanego [...] Banku S.A. nie ma uzasadnionych podstaw, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił ją rozstrzygając o kosztach postępowania kasacyjnego jak w punkcie 2) na podstawie art. 98, 99 w zw. z art. 391 § 1, 398²¹ k.p.c.

jw